

A ARRIBADA DA FGCMF A BREST 08

Texto e Fotos: Francisco Fernández Rei

Nos días en que Staffan Mörling recibía en Bueu a merecida homenaxe a tantos anos de estudo dos barcos dos pobres e a anos de constante apoio ó movemento asociativo que trataba de dignificalos, o sueco radicado en Beluso declaraba que Galicia estaba na vangarda da recuperación das embarcacións tradicionais, co apoio da Administración, e que iso se realizara “canda a Bretaña francesa ou Noruega. Pero non se fixo imitando, senón que se fixo ó mesmo tempo e coa xente nova que estaba especialmente interesada en botar cada día máis dornas”¹. As moi diversas angueiras dos pioneiros que soñaron e que tanto traballaron para erguer a actual Federación Galega pola Cultura Marítima e Fluvial (FGCMF) contounas Dionísio Pereira, o primeiro presidente da Federación, cando aínda non era fluvial².

En xullo do 2008 Galicia foi convidada de honra na Festa Marítima Internacional de Brest, onde o papel da FGCMF

como integrante da delegación galega foi fundamental, antes e durante o evento. Nas liñas que seguen presento unha crónica do que foi Brest 08 (con especial atención á Federación), precedida dunhas consideracións sobre os inicios do movemento de recuperación do patrimonio marítimo en Bretaña, pois os bretóns foron un dos referentes para o asociacionismo galego.

De Pors Beac’h a Douarnenez³

En agosto do 1980 xuntáronse en Pors Beac’h (concello de Logonna-Daoulaz no fondo da rada de Brest) 70 barcos tradicionais para gozo dunhas 5.000 persoas. No verán de 1982 e 1984 a posta en valor dese patrimonio xa formou parte do cartel das festas dese porto bretón na procura dun reencontro coa historia e cos saberes marítimos asociados a esas embarcacións, para que os visitantes gozasen coa evocación das ancestrais técnicas de pesca e coas esquecidas velames e as manobras para velear.

1. Entrevista a Staffan Mörling en *La Voz de Galicia* (edición dixital do Morrazo), de 22-01-2006.

2. Dionísio Pereira: “Foulas e ronseis”, en *Revista de Cultura Marítima. VI Encontro de Embarcacións Tradicionais*. Illa de Arousa 3,4,5 e 6 de xullo de 2003. Federación Galega pola Cultura Marítima, 4-8.

Cando eu non tiña ningunha relación coa FGCMF e cando practicamente descoñecía a súa existencia, nun simposio de Antropoloxía Mariñeira organizado por Paco Calo, que se celebrou en xullo do 1997 en Pontevedra e na Illa de Ons, tiven a fortuna de coñecer e de falar con Antón Pais, Staffan Mörling, Bernard Cadoret... En descansos de conferencias Antón falábame do labor do asociacionismo das Rías Baixas e dos diversos encontros de embarcacións tradicionais que se organizaban tanto a nivel galego como local.

3. Este apartado, tirado dunha crónica de Brest 08 para *A Trabe de Ouro*, redacteino seguindo *L'album souvenir de la Fête Brest 92. Textes de Daniel Gilles. Douarnenez: Le Chasse-Marée*, 1992, particularmente as pp. 5-15, xunto con información que me forneceu Antón Pais en diversas ocasións, e particularmente un domingo de xaneiro do 2009, cando fomos á mesma praia de Beluso onde Mörling sentira un “efecto electrizante” cando viu por primeira vez as dornas galegas.

Os pantaláns do peirao bretón eran un bosque de mastros durante o encontro

A grande orixinalidade das festas de Pors Beac'h foi lograr que nun marco natural o visitante non fose un simple mirón, senón que formase parte da aprendizaxe dunha nova cultura. Nas augas do porto podíase gozar cunha demostración de pequenas embarcacións tradicionais dos países celtas ou ver as últimas novidades de kayaks de mar e de embarcacións deportivas, mentres que no mar, a bordo de gabarras de barcos a motor, podían seguirse as regatas. En terra o público tiña a posibilidade de participar en debates, en exposicións da cultura marítima tradicional e da recuperación de barcos antigos, en obradoiros de encascado de velas, calafateo ou carpintería de ribeira ou podía ver cinema con temática mariña.

En 1986 a festa marítima deslocouse da rada de Brest a Douarnenez, onde tiña a sede a revista *Le Chasse-Marée*, que desde a súa creación en 1981 xogara (e segue a facelo) un papel fundamental na recuperación do patrimonio marítimo bretón e europeo. Douarnenez, que fora a primeira vila comunista de Francia, a comezos do século XX vivira do monocultivo total da sardiña que pais e fillos pescaban en chalupas de dous mastros (había 800 o ano 1911) e que as esposas e fillas traballaban nas fábricas propiedade de capitalistas de París, como puiden ler en paneis do Museo dos Barcos, onde o litoral galego está representado cunha dorna polbeira e o portugués cun fastuoso moliceiro da ría de Aveiro; por outra parte, Douarnenez fora un dos ba-

luartes da loita polo recoñecemento da lingua bretoa e un porto onde os mariñeiros non abandonaron o seu idioma propio. Moita da nomenclatura bretoa de *Ar Vag*, a obra de etnografía mariñeira bretoa por excelencia dirixida por Bernard Cadoret⁴, está recollido nese porto.

Douarnenez 86 supuxo o punto de encontro entre a tradición e a modernidade, entre os amadores e os profesionais do mar, pois nas augas da súa baía, a carón das vellas embarcacións, navegaron palangreiros, atuneiros e outros barcos de pesca modernos. No seu porto de Rosmeur xuntáronse 400 barcos con 2.500 tripulantes que chegaran de toda Europa para gozo de 100.000 persoas. Como sinalou Daniel Gilles, “por primeira vez, un acontecemento marítimo e cultural era tamén un éxito popular”.

O catro mastros *Kruzhenstern* no porto de Brest

4. *Le Chasse-Marée* leva editados catro volumes de *Ar Vag* ('o barco'), considerada a “biblia” do patrimonio marítimo bretón, de igual xeito que *As embarcacións tradicionais de Galicia* (1989) de Mörling é a “biblia” da recuperación do patrimonio marítimo galego.

En 1988, as 800 embarcacións atracadas ou abarloadas en Douarnenez facían revivir en certo modo a grandeza do porto que antano acollera case un millar de chalupas sardiñeiras. Nesa edición *Le Chasse-Marée* puxo en marcha o concurso “Barcos das costas de Francia”, coa finalidade de restaurar ou reconstruír cen barcos tradicionais dos máis de douscentos que daquela existían, co obxectivo de recuperar a memoria e logo, de ser posible, procurarlle o sentido de futuro no litoral.

Os carteis de Yvon Le Corre destas catro pioneiras festas da cultura marítima permiten ver a ascendente evolución de contidos e obxectivos deste proceso de socialización do patrimonio marítimo, que prendería en Galicia a comezos da década de 1990. No cartel de Pors Beac’h 82 aparecen unhas drizas con cabos e sobre elas un acordeón cun par de músicos, para simbolizar a navegación tradicional e a diversión; e no fondo, unha chalupa sardiñeira bretoa, con dúas velas de relinga ó terzo. Para o cartel de Pors Beac’h 84 os motivos eran outra chalupa sardiñeira varada, coa popa coa feitura dun contrabaixo (de novo barco e música xuntos); pero agora, en primeiro plano, parecían ferramentas de carpinteiro, artesán fundamental para poder renovar o patrimonio material marítimo.

O cartel de Douarnenez 86 salienta a apertura da festa bretoa á Europa marítima, simbolizada na proa de tres barcos (un moliceiro portugués, un *nordlansbåter*⁵ escandinavo e unha chalupa bretoa), os tres veleando sobre unha mesma vaga. No cartel de Douarnenez 88 vese, por unha parte, que a semente da recuperación do patrimonio marítimo prendera, pois Yvon le Corre pintou un mar de barcos con distintos tipos de velas e algúns barcos a remo; e por outra parte, en primeiro plano, á dereita, aparece un neno sentado no peirao mirando como navegan os barcos, mentres terma dun barquiño de xoguete, un *nordlansbåter*, que é un dos que mira que vai navegando. Ese neno simboliza o necesario relevo xeracional na transmisión do patrimonio marítimo.

A Festa Marítima de Brest

A festa de Douarnenez séguese realizando cada dous anos, pero desde 1992 convive coa de Brest, a maior celebración no seu ámbito a nivel mundial, que organizan *Le Chasse-Marée*, a Mariña nacional francesa (a denominada Royal) e o concello de Brest. Nesta cidade bretoa, onde a Mariña e o seu arsenal militar teñen unha enorme importancia, cada catro anos conflúen e interrelaciónanse xentes de moi diversas culturas marítimas.

Barcos de distintos países do mundo acudiron a gozar do mar de Brest

5. *Nordlansbåter* é termo xenérico que designa unha serie de barcos do norte de Noruega.

Mar de velas en Brest 08

Na semana da Festa Marítima Internacional de Brest 08, do 11 ó 16 xullo, atracaron ou abarloadaron nos seus peiraos preto de 2.000 barcos. Eran modernos catamaráns, trimaráns, goletas, lugres e grandes veleiros de varios mastros, dos que este ano a estrela foi o ruso *Kruzhenstern*, un catro mastros con 114 m. de eslora; e tamén había embarcacións tradicionais coas máis variadas fasquías, que viñan de toda a fachada atlántica europea e de países como Croacia, Viet-Nam e Madagascar (nacións invitadas de honra, o mesmo que o foron Noruega e Galicia) ou da illa caribeña da Martinica. Á mañá e á tarde a maior parte dos barcos saían a navegar, creando un espectacular mar de velas.

Espectaculares resultaban tamén os desfiles nocturnos con distintos tipos de barcos, que navegaban a modiño, iluminados por potentísimos focos a medida que ían pasando, o que lle daba a ese desfile un aspecto un tanto fantasmagórico, pero que á vez resultaba dunha impactante beleza; e todo acompañado dunha potente música que se escoitaba en todo o recinto portuario de Brest. O 11 e o 14 de xullo non houbo desfile, senón unha gran sesión de fogos no mar, con pólvora e música ben sincronizada.

En terra, nos peiraos, estaban os “villages” das nacións convidadas, con barcos en terra feitos ou en construción, con mostras da súa cultura marítima (e fluvial) e da súa gastronomía; pero tamén co seu exotismo, coma o teatro de auga de Viet-Nam ou os cabos que de casca facía unha parella norueguesa; coas súas aromas, particularmente o forte olor a vainilla do pavillón de Madagascar, onde mesmo facían barquiños e outra artesanía con grans que parecían de café; e con noticias conmovedoras para os galegos, como a do vello croata que contaba que o seu avó andara á sardiña na Costa da Morte. Ademais, había diversas exposicións da cultura marítima e fluvial doutros países.

Brest foi unha espectacular festa, onde preto dun millón de visitantes pagou por entrar no recinto portuario e gozar dos barcos e da súa cultura, pero tamén da música de rúa e de espectáculos teatrais que animaban os 8 ou 10 km das instalacións portuarias civís e os km da zona militar de Penfeld, que se abre ó público soamente os días da Festa. Impactante era a actuación diaria dun grupo de Niza que cunha grúa reproducía un enorme dragón, con acrobáticas danzas da xente que baixaba da boca do dragón, cunha escenificación que lembraba *La Fura dels Baus*.

Os barcos tradicionais e a cultura galega en Brest

A Brest 08 Galicia levou unha delegación de 150 persoas, das que case dous terzos eran tripulantes dunha flota de 25 barcos de asociacións da FGCMF: nove dornas (seis polbeiras, unha de tope, unha meca e unha xeiteira), cinco botes (un de Carril, un de Cesantes, un de Ribadeo, un xeiteiro e un de instrución de Ferrol), dous galeóns, dúas “ghamelas” (unha “ghuardesa” e outra coruxeira), unha buceta, unha lancha xeiteira, unha lancha do xeito de Bueu, unha traiñeira, unha catraia do litoral miñoto portugués e un caroch, barco anguleiro propio do tramo final do Miño e que se constrúe a escarva como as dornas. Todos os días estes barcos aparellábanse e saían a navegar, ademais de izaren as súas velas algunhas noites cando xa estaban atracados ou abarloados, co que se creaba un insólito espectáculo nocturno.

O público puido ver desde o peirao como os barcos saían ao mar

Tamén se levou unha barca de dornas do Miño, especie de rudimentario catamarán, que estivo sempre en terra, onde causaba auténtica admiración; e non foi menor a expectativa que se foi creando cando un día se subiu o caroch e outro día unha dorna polbeira, que se aparellaron para que os visitantes do “village” galego visen en terra as mans e logo puidesen tocar barcos que antes vían a certa distancia no mar.

Galicia e Madagascar únense para facer música

Tamén estivo en Brest toda a semana o *Hidria Segundo* (o “Barco da Memoria” no verán do 2006), a xeito de buque insignia, constantemente cheo de xente que quería visitar un dos poucos barcos a vapor europeos.

O derradeiro día da Festa, como era o Día de Galicia, o desfile nocturno que fechaba Brest 08 iniciárono os barcos galegos, encabezados pola lancha xeiteira “Nova Marina” da Illa da Arousa, coa súa gran vela de relinga ó terzo, como a das dornas. Esa vela tamén era a propia das vellas chalupas sardiñeiras de Bretaña, pero desapareceu agás na chalupa de Plougastell. Como este barco, ademais da vela de relinga leva na proa outra vela, naquel inmenso mar de velas que era a rada de Brest non se confundía esta chalupa coas dornas nin coa xeiteira⁶. A atlántica vela de

Un grupo de gaiteiros galegos tocou na delegación irlandesa

6. Algún barco noruegués navegaba con vela cadrada co mastro no medio, pero en terra, no “village” de Noruega, podía verse un barco aparello coa vela de relinga.

Obradoiro de danza

relinga foi o símbolo de Galicia en Brest, pois un mar de sas velas con diferentes cores estaba en todas as prendas da indumentaria de todas as persoas da delegación, estaba no xornal que se repartía a quen visitaba o “village” e en bandeirolas que marcaban este espazo.

Galicia tamén levou a Brest unha excelente embaixada musical, formada polas cantareiras de *Leilía*, o grupo de música tradicional *Treixadura* e o seu Orfeón, que no serán fixeron actuacións por separado e logo unha conxunta o Día de Galicia. A calidade e a entrega deses grupos fixo

A naquela altura conselleira de Cultura asistiu á botadura da *Javiota*

que contasen cun público fiel. Diariamente houbo polas tardes obradoiro de baile galego, a cargo dunha das Leilías; e mañá e tarde funcionaba o obradoiro de cestería, arreo visitado, como tamén o era o pavillón en que se traballaba na fase final da construción dunha dorna polbeira.

No “village” galego presentouse unha exposición que en tres carpas distintas e complementarias mostraba o noso patrimonio marítimo e fluvial vivo e a estreitísima relación dos galegos co mar, exposición da que fun comisario xunto con Luís Rei e Pepe Barro, e que en Brest montou Pablo Carrera (director do Museo do Mar de Galicia) coa axuda de xente da FGCMF. Na primeira carpa podía verse a rica tipoloxía dos barcos tradicionais galegos, froito da adaptación a múltiples ecosistemas e, sobre todo, froito do bo saber facer dos carpinteiros de ribeira e dos mariñeiros, mentres que na segunda carpa se mostraba a estreita relación de Galicia co mar, particularmente a importancia deste na alimentación, na espiritualidade, no xeito de vivir, na cultura e na economía. A terceira carpa estaba dedicada á dorna, símbolo da cultura marítima, a máis popular e a máis literaria das nosas embarcacións tradicionais. En paneis e fotos mostrábase a tipoloxía da dorna no mesmo espazo onde un carpinteiro de ribeira da Illa da Arousa calafateaba, vernizaba e cortaba as táboas do empanetado dunha dorna. As explicacións dos paneis de toda a exposición estaban en francés, bretón e galego, o mesmo que nun xornal de 16 páxinas que, á parte do programa de actividades da semana, facía de catálogo da exposición.

A botadura da dorna *Javiota*

Galicia, en terra, non ocupou un lugar marxinal en Brest 08 xa que o seu “village” era o mellor situado de todas as nacións invitadas, no céntrico porto do Comercio. A estribor e babor o seu espazo estaba enmarcado por unha serie de bandeirolas moi visibles, unhas coa palabra Galicia en moi diversas linguas e outras cun colorido mar de velas de relinga. Era a primeira vez que unha nación sen estado era convidada de honra nunhas “olimpíadas” da cultura marítima.

Para Galicia a participación en Brest 08 foi unha maneira de estar no mundo sen ningún complexo, mostrando a nosa identidade e singularidade a través do patrimonio

marítimo-fluvial, pero tamén a través da música tradicional. Para os colectivos que integran a FGCMF era o maior reto organizativo da súa curta pero intensa historia, que oficialmente arrinca de 1993 cando houbo o I Encontro de Embarcacións Tradicionais de Galicia no peirao e nas augas aousáns de Ribeira, porque nunca tantos barcos nin tanta xente deslocara⁷. Polo que puiden comprobar a xente da FGCMF que acudiu a Brest quedou moi satisfeita do seu labor e de ter representado a Galicia con moita dignidade; porén, para algunhas persoas da Federación o proceso de participación en Brest 08 resultou unha oportunidade parcialmente frustrada para proxectar e afianzar a FGCMF como interlocutor en todo o relativo á revalorización e activación do patrimonio marítimo-fluvial galego.

Tamén puiden comprobar a satisfacción dos responsables da Dirección Xeral de Deportes que tanto empeño puxo, en constante e estreito contacto coa FGCMF, para que a presenza galega en Brest 08 fose un éxito. Cando o Día de Galicia remataba o desfile nocturno das embarcacións galegas a Conselleira de Cultura e Deportes Ánxela Bugallo volveuse cara a min, sorrindo, para dicirme “¡Conseguímol!”⁸. E era ben certo.

Ós milleiros de persoas que visitaban o “village” de Galicia regalábaselles, entre outras cousas, un póster coa fermosísima foto de Xosé Suárez onde un meniño de 6-7 anos ten na man unha dorna chamada *Javiota*, a mesma foto do cartel histórico Encontro de Ribeira 92; e con este nome bautizouse a dorna polbeira que se rematou e botou ó mar en Brest. Vela ir entrando na auga e á vez ver como dous mocíños da Illa da Arousa (un de 14 anos e outro de 15) aparelaban por primeira vez a *Javiota* e comezaban a velear con ela, iso púxonos a moitos os pelos de punta, porque a botadura desa dorna simbolizaba as angueiras e os sonhos de moita xente que nos últimos vinte anos tanto se esforzou para recuperar e dignificar o patrimonio marítimo-fluvial galego.

De arriba abaixo:

- Detalle dos paneis instalados no pavillón de Galicia
- Vista aérea da zona de exposicións galega
- Un carpinteiro amosou nas carpas como é o proceso de construción dunha dorna

7. No 2004 a FGCMF acudira á vila bretoa de Douarnenez con 10 (ou 12) barcos cuns 45 tripulantes e cunha parella de cesteiros para un obradoiro.

Que Galicia estivese en Brest como nación invitada de honra era un soño que, sen dúbida, vai contribuír a afianzar a difusión internacional do noso patrimonio marítimo e fluvial, aínda tan vivo; pero a FGCMF prosegue a súa particular travesía na procura da socialización e posta en valor do rico patrimonio material e inmaterial dos mares e ríos da Gallaecia, e vai ter a próxima grande arribada en Muros o vindeiro xullo nun novo Encontro de Embarcacións Tradicionais de Galicia.

E xa que saíu goberno das eleccións do 1 de marzo, a FGCMF e os seus colectivos terán que seguir presionando para que a Xunta de Galicia realice o prometido inventario do patrimonio flotante e para que impulse unha normativa de discriminación positiva para todos os barcos de interese tradicional, como se fixo en Francia. E dado que a xente da FGCMF sempre defendeu mares (e ríos) vivos, debería estreitar relacións cos pósitos galegos xa que neles está a xente que vive do mar e que vive o mar.

Que os ventos sexan portantes!

Artesáns noruegueses tecendo cabos con casca de árbores

Unha nave vietnamita, coa súa tripulación uniformada de vermello

Un patrón croata lembra que seu avó ía á sardiña á Costa da Morte

